

Актуальні питання класифікації сучасного тероризму

Ігор Гармашов,

аспірант Міжрегіональної академії
управління персоналом

Тероризм, як і будь-яке інше явище, має багато форм, що викликає потребу їх класифікації. Однак аналіз як вітчизняних, так і зарубіжних відповідних джерел свідчить, що на сьогодні загальноприйнятної класифікації не існує.

Одну з перших спроб систематизувати всю багатоманітність терористичних дій було здійснено на конференції з уніфікації кримінального права 1934 року в Мадриді, де вчені-правники зійшлися тільки на думці, що необхідно розрізнити тероризм „політичний” і тероризм „соціальний”.

1970 року Міжамериканська комісія із захисту прав людини, розглядаючи проблему тероризму, дійшла висновку, що тероризм слід класифікувати, виходячи з мотивів суб'єкта терористичної діяльності, а саме: тероризм соціальний, політичний та ідеологічний [4].

Англійський дослідник П. Вілкінсон у своїй концепції класифікації тероризму виокремлював тероризм „революційний”, коли діяльність терористів спрямовується на зміну політичної системи, „підреволюційний”, коли тероризм спрямовується на певні зміни в межах існуючої політичної системи, та „репресивний” – у випадку, коли терористична діяльність окремої держави скеровувалась проти іншої держави або ж проти опозиції [20].

Американський фахівець з проблем тероризму Дж. Мотлі запропонував модель класифікації, за якою всі терористичні організації поділяються на дві великі групи: ліві та праві [6]. Представники лівої групи прагнуть докорінно перетворити існуючий соціальний лад – аж до знищення певного суспільства, використовуючи для досягнення своєї мети революційну ідею. Найхарактернішими представниками лівацького напрямку є „Червоні бригади” (Італія), РАФ (ФРН) та їм подібні угруповання, що діють практично у всіх регіонах світу.

В останні роки стурбованість урядів низки країн викликає активізація

борців з чинним державним устроєм на іншому фланзі політичного спектру – правому.

Йдеться про організації й угруповання фашистської орієнтації, насамперед у Європі. Міжнародні терористичні організації цієї групи добиваються більш прагматичних політичних цілей, наприклад, возз'єднання Північної Ірландії з Ірландією, проголошення незалежності від США Пуерто-Ріко тощо.

Американські експерти виокремлюють і третю групу терористичних організацій [22]: вони пов'язані з виробництвом, доправленням в США та реалізацією на їх внутрішньому ринку наркотиків з країн Латинської Америки, Близького і Середнього Сходу, Південно-Східної Азії. Так званий наркотероризм нині перетворився на серйозну проблему для всього людства, насамперед для індустріально розвинутих країн.

В. Вітюк і С. Ефіров у книзі „Лівий” тероризм на Заході: історія і сучасність” пропонують таку класифікацію: державний терор і опозиційний тероризм; міжнародний і транснаціональний тероризм; терор за соціальною спрямованістю: соціальний, націоналістичний та релігійний [2].

Дослідник О. Крайнев класифікує тероризм як політико-соціальний та політико-релігійний [8]. Ф. Форсайт вважає, що існує чотири різновиди тероризму: національний, одномірний, політичний, релігійний [17]. М. Денікер поділяє тероризм на програмовий, добродесний, раціональний і патологічний. Л. Діспо виокремлює чотири види тероризму: тероризм держави лівих, тероризм держави правих, тероризм лівої опозиції і тероризм правої опозиції [3]. А. МакВілсон, досліджуючи терористичні феномени, зазначає, „...що найпильнішої уваги в останні три десятиріччя викликали у Західній Європі та Північній Америці прояви субверзивного, підривного тероризму – ультралівого чи іншого (етнічно-політичного, релігійно-політичного) походження” [21]. М. Стрміска стверджує: „...загальноприйнятої, раціонально обґрунтованої типології тероризму, на жаль, не існує. Нинішні спроби опрацювати таку типологію викликають вельми хаотичні враження. Значні вади були вже у спробі розрізнення революційного та субреволюційного тероризму як двох основних типів субверзивного терористичного насилля, однак ще більші проблеми виникли згодом, при розрізненні підтипів революційного та субреволюційного тероризму” [16].

Деякі дослідники дотримуються думки про наявність „одноразового тероризму”, мета якого – підвищити договірний політичний потенціал певного угруповання в рамках вирішення однієї конкретної проблеми [19].

Визначається й такий вид тероризму, як „підривний”, що здійснюється задля „збройної пропаганди”, яка має продемонструвати усім потенційним союзникам, що збройна боротьба проти режиму можлива

й доцільна [18].

К. Салімов зазначає, що у наш час особливого поширення набув кримінальний тероризм злочинних формувань; тобто, скоєння терористичних актів організованими та іншими злочинними групами для залякування або знищення конкурентів і впливу на державну владу з тим, щоб домогтися найліпших умов для своєї злочинної діяльності [14]. Особливу небезпеку, на його думку, становлять транснаціональні прояви тероризму. За визначенням К. Салімова, термін „транснаціональний” використовується для визначення потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей та інших матеріальних або нематеріальних засобів через державні кордони, при цьому хоча б один з суб'єктів цього процесу не представлений державою [15].

Російський дослідник В. Лунєєв говорить про особливе поширення „комерційного” та „ідеологічного” виду тероризму, відносячи до першого згаданий вже кримінальний тероризм, а до другого – традиційний тероризм на політичному, націонал-сепаратистському, релігійному ґрунті. Спостерігається становлення не менш небезпечного інформаційного тероризму [9].

В теоретичних напрацюваннях, здійснених російськими спецслужбами, зазначається: „...між державним терором та опозиційним тероризмом існує різниця, яка полягає в тому, що державний терор – це відкрите насилля з боку правлячих еліт, що спираються на міць державних інституцій, а опозиційний тероризм – це насилля та залякування, до якого вдаються опозиційні режимові угруповання. Головною зброєю державного терору є репресії, опозиційного тероризму – терористичні акти” [1].

Термін „державний тероризм” остаточно увійшов у науковий обіг після прийняття XXXIV сесією Генеральної Асамблеї ООН Резолюції „Про неприпустимість політики державного тероризму та будь-яких дій держав, спрямованих на підрив суспільно-політичного ладу в інших суверенних державах” [10].

Американські дослідники Р. Клайн і Й. Александер визначають „міжнародний тероризм” як „особливий різновид таємних воєнних дій”. Р. Міллер стверджує, що міжнародну терористичну діяльність слід розглядати як „конфлікти малої інтенсивності”.

На несумісність сутнісних характеристик „міжнародного тероризму”, якими у своїй діяльності користуються навіть держдепартамент, федеральне бюро розслідувань та міністерство оборони США, звертає увагу Є. Ляхов у праці „Тероризм і міждержавні стосунки” [11].

Вивчаючи праці В. Маллісона і С. Маллісона, Дж. Дугарда, С. Агровала, Ю. Дінстейна, Л. Кобрала та інших дослідників, не можна не помітити прагнення західних авторів підвести тероризм під категорію загальнокримінальних злочинів. За умови розширеного тлумачення

сутності феномена сучасного тероризму деякі вчені пропонували навіть пов'язати його з „ірраціональною мотивацією” або інтересами користолюбців. Показовим у цьому плані є дослідження, проведене Г. Міньковським і В. Ревіним, які зазначають, що „традиційні визначення тероризму через політичні мотиви у вузькому розумінні (залякування населення, послаблення держави, примушення до певних дій або фізичне усунення політичних противників) заважає бачити справжні масштаби явища й адекватно програмувати та організовувати боротьбу з ним” [5]. „Ми вважаємо, – зазначають вчені, – що поняття тероризму охоплює і діяння з такою мотивацією, як корисливість, помста, екологічна конкуренція, ірраціональна мотивація психічно хворих людей тощо”.

На підставі аналізу багатьох теоретичних розробок, сучасний тероризм можна класифікувати за низкою критеріїв.

За сферою дії тероризм може бути **внутрішньодержавним і транснаціональним (міжнародним)**.

Внутрішньодержавний тероризм – це відкрите масове насилля з боку правлячої еліти, яка спирається на потугу державних інститутів. Цей вид тероризму пов'язаний з діяльністю як державних структур з протидії іншодуманню за допомогою насильства і насадження страху в суспільстві, так і з боротьбою опозиційних сил проти існуючого режиму, що має на меті зміну економічного чи політичного устрою своєї країни. Внутрішньодержавний тероризм характерний лише для певної країни і не виходить за її територіальні межі. Зародження такого виду тероризму історично пов'язано з Великою французькою революцією.

Розглядаючи питання внутрішньодержавного тероризму, не можна залишити без уваги події 1918 – 1920 років у Росії. Це був терор як державних структур, так і опозиції, що увійшов в історію під назвою „червоного” і „білого” терору. Як „червоний”, так і „білий” терор не міг обійтися без катувань і знищення людей. За даними багатьох дослідників, втрати у громадянській війні 1918 – 1920 років склали 12 мільйонів чоловік. Причому, на власне військові втрати, за неточними даними, припадає лише близько 800 тисяч осіб [7]. Як свідчить історія, величезна кількість людей загинула і в роки сталінських репресій. Державний терор в епоху Й. Сталіна не йде в жодне порівняння з жертвами Французької революції – інша епоха, інший розмах...

Транснаціональний (міжнародний тероризм) визначається державним департаментом США як „тероризм, що зачіпає громадян і території більше, ніж однієї країни” [23]. Тероризм стає міжнародним, підкреслює Л. Моджорян [13], коли:

- як терорист, так і його жертви є громадянами однієї держави чи різних держав, але злочин вчинений за межами цих держав;
- терористичний акт спрямований проти осіб, захищених міжнародним правом;

- підготовка до терористичного акту провадиться в одній державі, а здійснюється в іншій;

- вчинивши терористичний акт в одній державі, терорист переховується в іншій, відтак постає питання про його екстрадицію.

З погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади, тероризм поділяється **на державний і недержавний**. Різниця між ними полягає в тому, що **державний терор є відкритим насильством** з боку панівної еліти, що спирається на силу державних інститутів. Він є санкціонованим і має монополію на легітимність. **Недержавний тероризм** – це насильство і залякування, що використовуються терористичним угрупованнями, які або не беруть участі в діяльності державних органів, або протиставляють себе суб'єктам державної влади. **Основною зброєю** державного тероризму є репресії, тероризму недержавного – терористичні акти.

Державний і недержавний тероризм пов'язані між собою, взаємно провокують одне одного, однак ця взаємозалежність не є прямолінійною і не завжди реалізується на практиці.

Державний терор стимулює прояви недержавного тероризму, роблячи неможливими інші методи боротьби з існуючим політичним режимом; саме він жорстоко придушує будь-яку опозицію, нерідко цілком ліквідує й опозиційні терористичні угруповання.

З точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності, тероризм може бути **етнічний і релігійний**.

Суб'єктами етнічного тероризму є групи, чий статус визначається етнічною приналежністю. Цей різновид тероризму є прагненням до зміни форми державного устрою, державотворення чи досягнення часткових змін у становищі відповідних етнічних груп.

Прихильниками релігійного тероризму є терористичні організації, об'єднані приналежністю до однієї конфесії. Однією з причин виникнення тероризму на релігійному ґрунті є **фундаменталізм**, притаманний у різних формах усім світовим релігіям. Як свідчать дослідження, тероризм на релігійній основі виникає у випадку дискримінації певної релігійної групи.

За соціально-політичною спрямованістю розрізняють **лівий і правий тероризм**.

Лівий тероризм орієнтується на різні ліві соціально-політичні доктрини (марксизм, ленінізм, троцькізм, анархізм, маоїзм, кастроїзм тощо). Мішенню для лівих терористів стають представники панівної політичної еліти, державні чиновники, співробітники органів безпеки, банкіри, бізнесмени, незалежні фахівці (економісти, юристи, журналісти), що співпрацюють з урядом, функціонери проурядових політичних партій.

Ліві терористи створюють підпільні бойові організації, координують свою діяльність у міжнародних масштабах. Як правило, лівий тероризм

активізується тоді, коли виникає внутрішня криза. Бойові організації лівих терористів діють, в основному, недовго. Виняток становлять партизанські формування Азійсько-Тихоокеанського регіону і Латинської Америки, що базуються в сільській місцевості, та угруповання в ФРН, які роками перебувають в „неактивному режимі”.

Правий тероризм орієнтується на традиційні для нації політичні доктрини й цінності. Мішенню для нього є, насамперед, ліві та ліберальні політики й активісти профспілкового руху. Праві терористи рідше створюють спеціалізовані бойові організації, намагаючись діяти у вигляді секретних бойових груп легальних організацій праворадикального характеру.

За багатьох обставин виникає необхідність виокремлювати **тероризм політичний**, оскільки він надто часто спостерігається в суспільному житті. Такий тероризм розглядається і кваліфікується як форма політичного насильства, опозиційна діяльність екстремістських організацій або окремих осіб, метою яких є систематичне або одиничне використання насилля (або його загрози) для залякування урядів, населення тощо.

Політичний тероризм має власну класифікацію. За ідеологічними орієнтаціями виокремлюють правий (неофашистський, правоавторитарний) і лівий (революційний, анархістський, троцькістський тощо) тероризм.

За цілями, які переслідують політичні терористи, розрізняють тероризм: а) раціональний; в) ідеологічний; г) релігійний.

Основними методами політичного тероризму є: а) вбивства політичних, державних, громадських лідерів; б) викрадення, загрози, шантаж; в) вибухи у громадських місцях; г) захоплення приміщень, організацій, установ; д) взяття заручників; е) провокування збройних зіткнень тощо.

За способами впливу на об'єкт тероризм можна поділити на **демонстративний та інструментальний**.

Демонстративний тероризм має на меті привернути увагу до якоїсь проблеми (наприклад, екологічної: будівництво АЕС, захист довкілля, зберігання хімічних і ядерних відходів тощо), драматизувати її, викликати насамперед емоційну реакцію у політичних опонентів, які виступають як об'єкт терористичних актів.

Суб'єкти **інструментального тероризму** вважають психологічний ефект своїх дій побічним, другорядним. Його прихильники прагнуть досягнення суто реальних змін у владних відносинах. Це відбувається шляхом заподіяння фізичної шкоди політичним опонентам, а також іншим ні в чому не винним людям.

За засобами, що використовуються в ході терористичних актів, можна виокремити **тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження** (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), а також **тероризм із застосуванням зброї**

масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо).

Розвиток сучасних технологій породжує і такий новий вид тероризму, як комп'ютерний (кібертероризм), що передбачає атаки на обчислювальні центри, центри управління військовими мережами і медичними установами, на банківські та інші фінансові мережі, засоби передачі даних за допомогою комп'ютерних мереж. Цей вид тероризму може здійснюватися для саботажу урядових закладів, заподіяння економічних збитків великим виробничим корпораціям, дезорганізації роботи з потенційною можливістю великих людських жертв, поширення комп'ютерних вірусів.

За **місцем проведення** терористичних актів можна назвати наземний, морський, повітряний, космічний тероризм.

Отже, як показує аналіз праць, присвячених дослідженню феномена тероризму, доцільно виходити при його визначенні **з чотирьох основних характеристик**.

По перше, тероризм – це насильницька основа дій; **по-друге**, він має політичні цілі та мотивацію; **по-третє**, тероризм спрямовується проти переважаючих за потужністю державних машин; **по-четверте**, для тероризму характерним є свідоме нехтування долями тисяч людей.

Сучасний тероризм може бути серійним або одноразовим, здійснюється глобально або локально. Він має на меті повалення керівництва в країні чи в регіоні, зміну політичного ладу, порушення територіальної цілісності держав, стабільності суспільства.

Феномен сучасного тероризму полягає в тому, що в умовах сучасної цивілізації слабша сторона має можливість застосовувати насильство проти сильнішої сторони.

Мотивація сучасного тероризму не обов'язково політична. Навіть у випадках суто політичної спрямованості, таких як ускладнення міжнародних відносин, вплив на внутрішню і зовнішню політику держав, мотивація може бути найрізноманітнішою – від фундаменталістського, сектантського, релігійного, націоналістичного фанатизму до прагнення до самоствердження, прославлення себе, помсти.

Ескалація терору викликала появу великого потоку монографій, статей у наукових виданнях та в широкій пресі. Їх автори прагнуть проаналізувати й пояснити природу, сутність і причини сучасного тероризму. Цей феномен аналізують державні і громадські організації, наукові інститути, спецслужби.

Тероризм досліджується як явище соціальне, соціально-психологічне, соціально-правове, як тип політичної поведінки, як різновид злочинної діяльності тощо. Методологія аналізу включає в себе принципи соціально-філософського дослідження (визначення феномена в його об'єктно-суб'єктних взаємозалежностях), соціально-правового (соціального за походженням і змістом, правового – за визначенням), соціально-

психологічного тощо.

Специфіка досліджуваного феномена, брак чітких меж, які дозволяли б коректно визначити його в нинішньому обсязі соціально-філософського знання, багатоманітність форм та проявів, незвичність підходів до аналізу серйозно перешкоджають створенню єдиноприйнятної та єдиновизнаної парадигми його розуміння.

Література:

1. Белая книга российских спецслужб. – М.: Информационно-издательское агентство „Обозреватель”, 1995. – С. 57.
2. **Витюк В. В., Эфиров С. А.** „Левый” терроризм на Западе: история и современность. – М., 1987. – С. 237 - 239.
3. **Витюк В. В., Эфиров С. А.** „Левый” терроризм на Западе: история и современность. – М., 1987. – С. 241.
4. **Горбунов А. С.** К вопросу о классификации терроризма // Московский журнал международного права. – 1993. – № 1. – С. 53.
5. **Задорожнюк И. Е.** Выступление на Круглом столе журнала „Государство и право” „Терроризм: психологические корни и правовые оценки”. – С. 23.
6. Зарубежное военное обозрение. – 1994. – № 8. – С. 8 - 9.
7. **Кораблев Ю. И.** Гражданская война 1918 - 1920 годов: новые подходы // Страницы истории советского общества: Факты, проблемы, люди / Под. общ. ред. А. Т. Кинкулькина; сост.: Г. В. Клочкова и др. – М., 1989. – С. 73.
8. **Крайнев А.** Терроризм – глобальная проблема современности // Зарубежное военное обозрение. – 1997. – № 6. С. 7 - 8.
9. **Лунеев В. В.** Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М., 1999. – С. 313.
10. **Ляхов Е. Г.** Терроризм и межгосударственные отношения. – М.: Междунар. отношения, 1991. – С. 15.
11. **Ляхов Е. Г.** Терроризм и межгосударственные отношения. – М.: Международные отношения, 1991. – С. 19.
13. **Моджорян Л. А.** Терроризм: правда и вымысел. – 2-е изд. – М., 1986. – С. 14.
14. **Салимов К. Н.** Современные проблемы терроризма. – М., 1999. – С. 5.
15. **Салимов К. Н.** Современные проблемы терроризма. – М., 1999. – С. 101.
16. **Стрімска М.** Політичний тероризм: проблеми його визначення // Політологічний часопис, I, №2, 1994.
17. **Форсайт Ф.** Конец самообмана // Московские новости. – 2001. – №38. – 18 - 24 сентября. – С. 6.

18. **Byman D.** The Logic of Ethnic Terrorism, *Studies in Conflict and Terrorism*, XXI, n. 2, October – December 1999. s. 149 - 169.
19. **Eckstein H.** *Internal War. Problems and Approaches*, Collier-Macmillan / Free Press, London Glencoe. 1964.
20. **MacWillson A. C.** *Hostage-Taking Terrorism. Incident – Response Strategy*, Macmillan, London. 1992.
21. **MacWillson A. C.** *Hostage-Taking Terrorism. Incident – Response Strategy*, Macmillan, London. 1992.
22. *Pattern of Global Terrorism: 1988.* - Wash., 1989. - P. V.
23. *Pattern of Global Terrorism: 1988.* - Wash., 1989. - P. V.